RIKLIKŲ PILKAPIŲ KASINĖJIMAI 1969 METAIS

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

1965 m. panevėžietis kraštotyrininkas V. Atkočiūnas pranešė „Mokslo ir gyvenimo" redakcijai, kad Riklikų kaimo laukuose, Anykščių rajone, yra pilkapynas, ir nurodė, kad šalia esąs žvyro karjeras gali sunaikinti šį archeologinį paminklą. Redakcija apie tai informavo Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutą.

Vietoje paaiškėjo, kad apie 5 km į pietus nuo Kavarsko, dešiniajame Šventosios krante, buvęs visas archeologinių paminklų kompleksas. Kaimo rytiniame pakraštyje, Pragais vadinamo upelio kairiajame krante buvęs piliakalnis. Jį iš pietų ir vakarų supo gilus slėnis, o iš šiaurės ir rytų — kiek statesnis šlaitas ir nedidelis pylimas. Piliakalnis prieš keletą metų sunaikintas žvyro karjero kartu su gretimu lauku. Duomenų jo chronologijai nustatyti neliko.

Apie 200 m į pietryčius nuo piliakalnio, Šventosios slėnyje, dešiniajame Pragų upelio krante, buvo pilkapių žymės. Išliko ryškesni dviejų pilkapių sampilai — didesnysis — apie 1,5 m aukščio. Vieno pilkapio pakraštyje matėsi akmenų vainiko žymės. Šalia šių dviejų pilkapių iš vakarų ir šiaurės buvo dar keletas vos žymių pakilimų, tarsi buvusių pilkapių išskleisti sampilai.

Žmonės pilkapius vadina „švedų kapais" ir pasakoja, kad greta, ariant lauką, kasant bulviarūsius ar žvyrą, visur randama žmonių kaulų, o kartais akmeninių kirvių, pinigėlių ir kitų senienų. XX a. pradžioje ir vėliau keletas asmenų bandę kasinėti pilkapius, ieškoję paslėptų lobių.

Gretimuose kaimuose taip pat yra archeologinių paminklų. Antai apie 1,5 km į pietvakarius, Šventosios dešiniojo kranto aukštumoje, yra Svirnų-Žiogų piliakalnis, o apie 2 km į pietus nuo Riklikų pilkapių, kairiajame Šventosios krante, yra didžiulis Jakšiškių pilkapynas — apie 150 pilkapių grupė.

1969 m. liepos 9—rugpiūčio 11 d. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas ištyrė išlikusius Riklikų

pilkapius [1]. Pilkapynas užėmė apie 80—90 m ilgio iš šiaurės į pietus ir apie 30—40 m pločio sklypą pačiame Šventosios terasės pakraštyje. Pietryčių kampe buvo išlikę du jau minėti stambiausi pilkapiai su ryškiai išsiskiriančiais sampilais. Šalia jų rasta dar 12 kitų pilkapių žymės. Vieno pilkapio didesnė pusė buvo sunaikinta, tiesiant kelią. Pilkapiai buvo gana arti vienas kito. Atstumas tarp sampilų svyruoja nuo 4—5 m iki 10—12 m.

Pilkapių sampilai iš smėlio, bet smarkiai apnaikinti, išskleisti. Dažnai virš akmenų vainiko sampilas iškyla vos 10—12 cm.

Pilkapio sampilą pakraščiu supo akmenų vainikas. Tačiau visų pilkapių akmenų vainikai daugiau ar mažiau apardyti. Kartais išlikę tik po kelis akmenis.

Vainikams naudoti įvairaus dydžio akmenys. Stambiausi naudoti pilkapio Nr. 2 vainikui. Kai kurių akmenų skersmuo siekė iki 80—90 cm. Tuo tarpu kitų pilkapių vainikams naudoti daugiausia 30—40 cm skersmens akmenys. Pačių mažiausių pilkapių (Nr. 4 ir 6) vainikai buvo sudėti iš smulkesnių — apie 20—30 cm skersmens akmenų. Dažniausiai dėta tik viena akmenų eilė, ir, jei vainikui naudotas pailgas akmuo, jis buvo dedamas galu į pilkapio centrą. Tačiau aptikta atvejų, kai pailgi akmenys pastatyti vertikaliai (pilkapiai Nr. 2 ir 14). Retkarčiais smulkesnių akmenų dėtos dvi eilės — viena virš kitos.

Akmenų vainiko skersmuo įvairus. Stambiausio pilkapio (Nr. 7) vainiko skersmuo siekė apie 16 m (išlikęs tik pietiniame ir vakariniame pakraštyje). Pilkapio Nr. 2 vainikas buvęs apie 12 m skersmens. Tuo tarpu mažiausio pilkapio (Nr. 6) vainikas buvo vos 4—4,3 m skersmens [2].

Pilkapių sampilai smarkiai nukentėjo XVI—XVIII a., kai čia vėl buvo laidojami mirusieji ir į pilkapį buvo vėl įkasta po keletą, keliolika ar net keliasdešimt mirusiųjų. Vėlyvų kapų duobės suardė ir vainiko apsuptame plote — pilkapio pagrinde buvusį degėsių sluoksnelį. Ryškiausiai jis išsiskyrė pilkapio Nr. 11 pagrinde. Kai kur pilkapio pagrinde ir sampile rasta paskirų I—II tūkstantmečio prieš

[1] Kasinėjimų radiniai perduoti Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejui Vilniuje, o ataskaita yra LTSR MA Istorijos institute.

[2] Visur nurodytas vidinis vainiko skersmuo.

m. e. puodų šukelių, akmeninių kirvių fragmentų (pilkapiai Nr. 2, 7, 8 ir kt.).

Mirusieji laidoti beveik išimtinai nedeginti, akmenų vainiko apsuptame plote iškastose duobėse. Viename pilkapyje laidoti 1—4 mirusieji. Jiems kasamos duobės orientuotos galais į rytus ir vakarus (pasitaiko nukrypimų į pietvakarius — šiaurės rytus ir šiaurės vakarus — pietryčius). Duobės gana didelės ir įvairaus gylio, keturkampės, apvaliais kampais, kai jų gylis svyruoja nuo 40—50 cm, iki 1,2—1,4 m (matuojant nuo pagrindo). Jų ilgis siekia iki 2,4—2,6 m, o plotis — iki 1—1,1 m. Duobės iki pat dugno pripildytos šviesios žemės, vos išsiskiria podirvio grunte. Tik poros duobių dugne buvo tamsesnė žemė (pilkapio Nr. 7 kapas A ir pilkapio Nr. 14 kapas A). Tamsesnės juostelės, tarsi karsto lentų pėdsakai, šalia griaučių pastebėtos tik suardytame pilkapio Nr. 7 kape A.

Laidosenos požiūriu išimtis sudaro du vaikų kapai (pilkapiuose Nr. 8 ir 9), aptikti pietiniame pilkapio pakraštyje ant pagrindo, o ne žemėje įkastoje duobėje.

Dalis kapų suardyta ir apiplėšta. Mirusiųjų griaučiai išlikę nevienodai. Giliau įkastose duobėse griaučiai atsidūrė drėgname smėlyje ir labiau sunykę. Kartais jų žymu tik stambesni kaulai. Tuo tarpu kituose kapuose griaučiai buvo visai gerai išlikę. Tik pilkapio Nr. 5 kapo A duobėje nebuvo jokių griaučių pėdsakų. Be to, šis kapas išsiskyrė dar tuo, kad duobės dugne abejuose šonuose buvo padėta po vieną 20—30 cm skersmens akmenį. Tarp jų gulėjo lankinė segė lenkta kojele, o rytiniame duobės gale, duobės šone buvo padėtas piautuvas. Tai tarsi simbolinis kapas — palaidotos moteriai būdingos įkapės be pačios mirusiosios.

Visuose kapuose, kur rastos vyrams būdingos įkapės, konstatuota, kad mirusysis palaidotas galva į vakarus. Tuo tarpu dauguma moterų ir vaikų — paauglių guldyti duobėn galva į rytus. Ir vienų, ir kitų mirusiųjų rankos daugiausia sulenktos smailiu kampu, jų pirštai guli pasmakrėje. Žymiai rečiau rankos sudėtos juosmens ar dubens srityje.

Mirusiųjų įkapės negausios. Vyrams į kapą buvo dedamas geležinis pentinis ar įmovinis siauraašmenis kirvis.

Jis dažniausiai padėtas prie dešiniosios kojos pėdos ar šlaunikaulio. Prie kairiosios kojos padėtas kirvis yra reta išimtis. Tik vienu atveju (pilkapio Nr. 4 kapas A) geležinis kirvis rastas dešiniojo peties srityje. Panašiai ir geležinis peilis mirusiajam padedamas arba prie dešinės kojos, arba peties srityje. Vyrų papuošalus sudaro tik viena ar dvi žalvarinės ar geležinės lankinės segės. Jos gana įvairios — yra segių lenkta kojele, žieduotų, trikampe

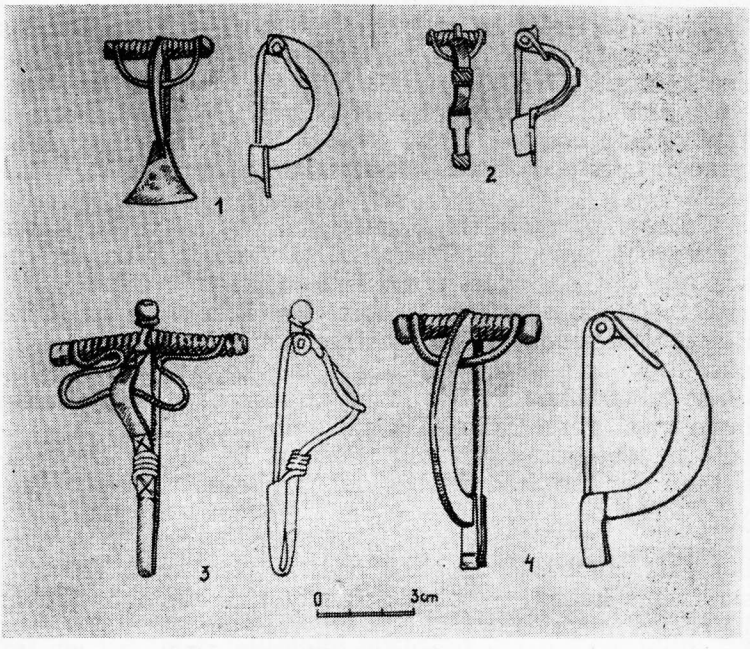

3 pav. Lankinės segės iš Riklikų pilkapių (Anykščių raj.)

kojele, siauru aukštu lankeliu ir trumpa kojele ir kt. Segė dažniausiai guli krūtinės srityje, kartais visai pasmakrėje, netgi virš rankų ar pirštų kaulų. Matyt, ja buvo susegamas koks apsiaustas ar kitas viršutinis drabužis. Segės kojelė dažniausiai nukreipta į dešinį mirusiojo šoną.

Tik pilkapyje Nr. 13 palaidoto mirusiojo krūtinės srityje šalia segės rastas geležinis lazdelinis smeigtukas.

Nė vienam vyro kape nerasta antkaklių, apyrankių ir žiedų. Nebuvo ir nė vieno ieties antgalio.

Moterų kapuose darbo įrankių nedaug. Tai nedidelis piautuvas, yla ir retkarčiais akmeninis ar molinis verpstelis. Jie padedami šalia galvos arba šalia vienos ar kitos kojos.

Papuošalai įvairesni negu vyrų, bet taip pat negausūs. Juos sudaro viena stambi žalvarinė šaukštinė antkaklė (pilkapio Nr. 11 kapas B), keletas apvarėlių iš žalvarinių įvijų ir gintaro bei mėlyno ir žalio stiklo karoliukų. Poroje rasta ir pavienių spalvotos emalės karolių. Naudotos panašios žalvarinės segės, o viename kape (pilkapio Nr. 11 kapas B) rasta sidabrinė lankinė žieduota segė. Viename kape kartu su sege rastas ir ankstyvas žalvarinis nuokamienis smeigtukas su ilga grandinėle. Kitas žalvarinis smeigtukas su grandinėle rastas vaiko kape. Apyrankės ir moterų kapuose randamos retai. Tai juostinės,, įvijinės ar nežymiai storėjančiais galais žalvarinės apyrankės. Žiedai įvijiniai, labai paprasti ir randami labai retai. Be to, trijuose paauglių mergaičių kapuose rasta krūtinės srityje po vieną stambesnę žiedinę įviją.

Kelių pilkapių sampiluose rasta sudegusių kaulų gabalėlių, apdegęs geležinis peilis ir yla, susilydžiusio žalvario trupinėlių. Tai sampiluose buvusių sudegintų mirusiųjų kapų žymės. Pilkapio Nr. 2 pagrinde išliko dar dalis 40—45 cm skersmens ir iki 30 cm gylio apvaliu dugnu duobutės, pripildytos sudegusių kaulų trupinių ir smulkių degėsių. Tarp kaulų buvo kelios kruopelės susilydžiusio žalvario ir tarsi nedidelės storagalės apyrankės fragmentas. Pilkapio Nr. 7 pagrinde išliko nesuardyta kita ovalinė 1,2×0,8 m dydžio duobutė, pripildyta sudeginto mirusiojo kaulų gabaliukų, sumaišytų su smėliu ir smulkių degėsių kruopelėmis. Jokių įkapių nerasta.

Kapuose rastieji daiktai — 8 pentiniai siauraašmeniai ir 2 įmoviniai geležiniai kirviai ir keli piautuvai — būdingi V—VI a. Tam laikotarpiui būdinga ir daugumas papuošalų. V a. būdinga stambi šaukštinė antkaklė ir lankinė segė, rasta kartu su ankstyvesniu nuokamieniu smeigtu-

ku [3]. V—VI a. datuotinos lankinės segės trikampe kojele ir segės siauru aukštu lankeliu [4], apyrankės nežymiai storėjančiais galais [5]. Todėl pilkapius ir juose palaidotus nedegintus mirusiuosius tenka datuoti V a. ir VI a. pradžia.

Galimas daiktas, kad nedaug vėlyvesni yra ir sudegintų mirusiųjų kapai. Greičiausiai, jie priklauso VI a. Tačiau jų tikslesniam datavimui trūksta duomenų.

Tyrinėtų pilkapių su nedegintų mirusiųjų V—VI a. kapais iš rytinės Lietuvos dalies turime labai nedaug. Riklikų pilkapiai laidosena gana artimi kiek ankstyvesniems Miežionių [6], Švenčionių raj., ir Migonių [7], Kaišiadorių raj., pilkapiams. Visiems jiems būdinga kapai duobėse po pilkapio sampilu, sampilo apsupimas akmenų vainiku.

Jie gana ryškiai atspindi laidosenos skirtumus nuo bendralaikių toliau į šiaurę ir šiaurės vakarus esančių pilkapių, kaip Pamarnakio, Raginėnų, kuriuose mirusieji laidoti sampile ar ant pilkapio pagrindo.

Riklikų pilkapiai yra rytų Lietuvai būdingų pilkapių arealo vakariniame pakraštyje. Todėl jų medžiaga atspindi šios vietovės gyventojų materialinės kultūros ryšius su gretimos — vidurinės Lietuvos dalies gyventojais bei toliau į šiaurės vakarus gyvenusiais sėlių protėviais.

---

[3] **R. Šnore,** Dzels laikmeta latviešu rotas adatas.— Latviešu aizvestures materiali, t. 1, Rīgā, 1930, p. 92.

[4] **B. Nerman,** Die Völkerwanderungszeit Gotlands, Stockholm, 1935, p. 120, lent. 35:356; **H. Moora,** Die Eisenzeit in Lettland, t. 2, Tartu, 1938, p. 150—160; **J. Puzinas,** Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys.— Senovė, t. 4, Kaunas, 1938, p. 261—262.

[5] **H. Moora,** Die Eisenzeit in Lettland, t. 2, p. 430 ir toliau; **J. Puzinas,** ten pat, p. 268.

[6] 1894 m. F. Pokrovskis ištyrė 7 pilkapius ir 1934 m. Varšuvos universiteto prof. V. Antonievičius — 9 pilkapius. Žr.: **Ф. В. Покровский,** К исследованию курганов и городищ на восточной окрайне современной Литвы.— Труды IX археологического съезда, т. 2, Москва, 1896, p. 168—181; **M. Kaczyński,** Materiały z cmentarzyska kurhanowego badanego w miejscowosci Miežany, pow. Swięciany, na Wilenszczyznie (LSRR).— Wiadomosci Archeologizcne, t. 29, zeszyt 2, Warszawa, 1963, p. 119—136.

[7] 1954 m. Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Archeologijos ir etnografijos katedra ištyrė 5 pilkapius, 1955 m.— 1 pilkapį ir 1957 m. dar 3 pilkapius. Žr.: **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 1, Vilnius, 1958, p. 58—63.

Šiuos ryšius rodo vidurinės Lietuvos dalies gyventojų įtakoje naudoti įmoviniai kirviai, per ją iš pajūrio patekę gintaro karoliai, taip pat ir vienoje, ir kitoje srityje naudotos lankinės segės trikampe kojele ir siauru aukštu lankeliu. Netgi lankinėms segėms profiliuotu lankeliu artimausias paraleles randame Nevėžio pakrantėse [8]. Šiais ryšiais — kaimynų kultūrine įtaka aiškinamas ir pavienių žalvarinių smeigtukų nuokamiene galvute naudojimas. Toliau į rytus ir vėlesniuose rytų Lietuvos pilkapių kapuose smeigtukų neaptinkame.

Tur būt, šių kultūrinių ryšių įtakoje į Riklikus bus patekęs ir pilkapio Nr. 7 suardytame kape A rastas taurelės formos žalvarinis geriamojo rago smaigalio apkalas. Tai pirmas toks radinys rytų Lietuvos pilkapiuose.

Pagal visą medžiagą Riklikų pilkapiai laikytini V—VI a. čia gyvenusių lietuvių protėvių kapais. Vėlesnių šimtmečių kapų čia nerasta. Neaišku, ar gyvenvietė vėliau čia nebeegzistavo, ar vėlesnio laikotarpio pilkapiai yra sunaikinti XX a. pirmoje pusėje, kasant žvyrą ir ariant laukus.

XVI—XVII a. pilkapyno teritorijoje vėl laidoti mirusieji. Jie laidoti tiek pilkapiuose, tiek ir tarp pilkapių likusiuose tarpuose bei toliau į pietus ir vakarus esančiame lauke, kurį ariant buvę randami žmonių kaulai. Tuo metu čia būta kaimo kapinaičių. Į kai kuriuos pilkapius įkasta po kelis ar keliolika mirusiųjų, o didžiausiame pilkapyje buvę daugiau kaip 30 XVI—XVII a. kapų.

Mirusieji laidoti kiek trumpesnėse ir siauresnėse duobėse. Daugumas jų tik iki 2,2—2,3 m ilgio ir 50—70 cm pločio. Jos iškastos tik iki nejudinto grunto arba dar 30—40 cm į jį. Duobės pripildytos tamsesnės, permaišytos žemės. Viena kapo duobė žemės paviršiuje buvo padengta akmenų grindiniu. Didelę kapų dalį sudaro vaikų kapai.

Atidengta apie 80 to laikotarpio kapų. Tik du mirusieji palaidoti galvomis į pietus, o visi kiti laidoti galva į vakarus. Mirusiųjų rankos sudėtos gana įvairia padėti-

[8] **M. Butrimówna**, Kurhany w Niewieżnikach w pow. Poniewieskim.— Światowit, t. 4, Warszawa, 1902, p. 148, pav. 325.

mi. Daugiausia rankos ištiestos, prie šonų priglaustos arba nežymiai sulenktos ir sudėtos dubens srityje. Rečiau jos sudedamos juosmens srityje, o ant krūtinės sudėtos rankos yra reta išimtis. Keliuose kapuose išlikę lentų pėdsakai, bet visai nerasta vinių.

Daugumas mirusiųjų laidoti be jokių įkapių, o ten, kur jos yra — labai menkos. Dažniausiai tai paskiras žiedelis, geležinė sagtis ar peiliukas, retkarčiais odinė piniginė prie šono ar peties su sunykusia XVII a. monetėle ar visai tuščia.

Tenka paminėti tik du įdomesnėmis įkapėmis išsiskyrusius kapus. Pilkapio Nr. 2 kape Nr. 10 mirusiajam kaukolės dešinėje pusėje padėtas nedidelis molinis puodas, o prie kairiojo šono gulėjo geležinis plačiaašmenis kirvis ir stambi odinė piniginė su žvaigždutės formos apkalu.

Pilkapio Nr. 7 kape 6 mirusiajam prie diržo ties juosmeniu buvęs prikabintas akmeninis galąstuvėlis ir nedidelis peilis, o prie dešiniosios kojos pėdos kaulų gulėjo geležinė dvigubo nupiauto kūgio formos buožė su skyle centre.

NORKŪNŲ PILKAPYNO KASINĖJIMAI 1968 METAIS

STASYS JUODELIS

Norkūnų pilkapynas yra Rokiškio rajone, Norkūnų kaimo pietinėje dalyje, kairiajame Audros upelio nuolaidėjančiame šlaite. Tuojau už pilkapyno prasideda platus pelkėtas Audros slėnys.

Pilkapyne yra 17 pilkapių žymės; visi jie stipriai apardyti. Du iš jų (Nr. 2 ir 10) Rokiškio kraštotyros muziejus yra kasinėjęs 1949 ir 1964 metais. Pilkapiai buvę apdėti akmenų vainikais. Rastieji radiniai skiriami VI—VII amžiams.

1968 m. kasinėti dar 3 pilkapiai (Nr. 1, 4 ir 16). Visi trys pilkapiai aiškių akmenų vainikų nebeturėjo. Jų aukštis siekė 30—50 cm, pilkapio Nr. 1 skersmuo — 4,5 m, Nr. 16—5 m, pilkapio Nr. 4 skersmens negalima buvo nustatyti.

Visi trys pilkapiai ištisai suardyti. Pilkapių Nr. 1 ir Nr. 4 iškastos duobės buvo užverstos iš dirvos surinktais